

ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏԱԿԱՆ ՈՒՆԿՆԴՐՈՒԹԻՒՆ

(1 ՓԵՏՐՈՒԱՐ 1959)

Սրբազան Քահանայապետը հայրաքաղաքի իտալաբնակ Հայերու մեծաբանքը՝ ահա խորադիրը առաջին յօդուածին, որով L'Osservatore Romano Վատիկանի պաշտօնաթերթը, տարւոյս Փետրուար 2ին, իր ընթերցողներուն, ի սփիւռս աշխարհի, կը հաղորդէր նախորդ օրուան բացառիկ եղելութիւնը, տալով երկար ու խանդավառ նկարագրութիւնը այդ այցելութեան եւ այդ առթիւ խօսուած ճառերուն:

Փետրուար 1ի առաւօտը, Վատիկանի դահլիճներէն մէկուն մէջ (Sala del Concistoro) Սրբազան Քահանայապետը՝ Ն. Ս. Յովհաննէս ԻԳ. կ'ընդունէր Իտալաբնակ Հայերու անդրանիկ այցելութիւնն ու յարգանքը, առաջնորդութեամբ Վսեմ. Գրիգոր Պետրոս ԺԵ. Ծիր. Աղաճանեան Կաթողիկոս Պատրիարքին: Վսեմ. Ծիրաղաւորին կ'ընկերանային երկու Եպիսկոպոսներ՝ Գերպ. Գրիգոր Արքայակ. Հինտիէ եւ Գերպ. Կիւրեղ Եպիսկ. Զօհրապեան, Միաբանութեան Ընդհ. Արք. հայրը՝ Գերպ. Սրապիոն Վրդ. Ուլուհոնեան, Գերպ. Գրիգոր Վրդ. Ինճէեան եւ Գերպ. Յակոբ Վրդ. Կիրակոսեան, Քահանայապետական Լեւոնեան Վարժարանի Տեսչութիւնն ու աշակերտութիւնը, Հոռի Միթիթարեան Ուսանողարանի Տեսչութիւնը եւ ուսանող համալսարանական ժառանգաւորները, Անարատ Յղութեան Միաբանութեան Քոյրերը՝ հանդերձ իրենց Ընդհ. Մեծաւորութիւնով եւ Վարչական լրիւ կազմով, որոնց հետ բաղձաթիւ Հայեր՝ Հոռի, Միլանէն, Քոմոյէն եւ Իտալիոյ զանազան կողմերէն, ընդամէնը շուրջ 200 հոգի:

Սրբազան Քահանայապետի մուտքին՝ դահլիճը կը ցնծար ուրախ եւ յաղթական ողջերգով զոր ներդաշնակօրէն ու խանդավառ կ'երգէին Անարատ Յղութեան

Միաբանութեան աշակերտութիւնը:

Մինչ Սրբ. Քահանայապետը կը բաղձէր իր զաւակներակին վրայ, Վսեմ. ու Գերպ. Հոգեւոր Տէրը, Ծիր. Աղաճանեան, ամէնուն կողմէ կը հիւսէր մեծաբանքի սրտաբուլղի ուղերձ մը:

« Զերդ Սրբութեան բարեբաւտիկ ընտրութիւնը — կ'ըսէր մեր Ծիրանաւորը — ի գերագոյն Քահանայապետութիւն, գործախոսութեամբ եւ հրմուսմով ողջունեց կաթողիկէ աշխարհը, առանձնապատուկ ոգեւորութեամբ արձագանգեց Արեւելի մէջ: Արդարեւ առաջին անգամն է դարերէ ի վեր, որ Առաքելական Գահին վրայ կը բարձրանայ մէկը՝ որ շատ լաւ կը փանջնայ Արեւելի, ոչ միայն պատմական ուսումներու խորութեամբ եւ ընդարձակ հմտութեամբ, այլ նաեւ անձնական յարաբերութիւններով եւ շփումով, ապրած ըլլալով հոն երկար տարիներ, եւ յաճում Հոռի Աթոռին կարեւոր պաշտօններու ստանձնումով՝ ստեղծած ըլլալով իր շուրջ անսահման համակրանք »:

Այնուհետեւ Հոգեւոր Տէրը քանդակիչ բառերով կ'անցնէր թուել Ն. Սրբութեան զօրծունէութեան գլխաւոր հանգրուանները, ուր միշտ փայլած էր Նա իր լայնախոհ ու բարեացակամ վերաբերմունքով, սիրտը եւ հայրական բնաւորութեամբ: Բոլորին կողմէ եւ յանուն հայ ժողովուրդին՝ կը ներկայացնէր սրտագին շնորհաւորութիւններ իր Քահանայապետութեան ընտրութեան բարեբաւտիկ առիթով, մագթելով երկայն արեւ, արդիւնալիւ զործունէութիւն եւ իրազօրծում իր բոլոր աստուածանուէր ծրագիրներուն, ի պաշտօնութիւն Ս. Եկեղեցւոյ: Յատկապէս կը յայտնէր — ջերմալիւ շնորհակալութիւն՝ այն մասնաշատուկ բարեացակամութեան եւ սիրոյն համար, զոր Սրբազան Քահանայապետը ցոյց տուած է Հայոց հանդէպ

Ն. Ս. Յովհաննէս ԻԳ. Սրբ. Քահանայապետը Ուստիս Ընդ. Արքայակ. Գերպ. Սրապիոն Վ. Ուլուհոնեանի ձեռքէն կ'ընդունի «Շարական Հայաստանայց Եկեղեցւոյ» փառակազմ հատորը:
1 Փետր. 1959, Վատիկան

ամէնուրեք, Պուլկարիա, Յունաստան, Պոլիս, Փարիզ, Վենետիկ:

Հոգեւոր Տէրը կ'աւարտէր իր ուղերձը ողբերգելով Ս. Ներսէս Շնորհալիի հետ, Հոռի Ս. Աթոռին գերազանցութիւնը.

« Եւ դու, Հոռի, Մայր քաղաքաց Գերապայծառ եւ պատուելի Մեծին Աթոռը Պետրոսի, Առաքելոց գլխաւորի: Եկեղեցիդ անշարժելի, Ի Կեփայեան շինեալ վիմի, Դրանց զբոխոց անյաղթելի եւ կնիք երկնիցն բացողի »:

Հուսկ բոլոր ներկաներու կողմէ կը նորոգէր այն հաւատքը, զոր մեր նախահայրերը, Վարդանանց պատերազմի օրերուն, 451ին, դաւանեցին ինչ միահամուն. թէ կ'ընդունինք Սուրբ Աւետարանը իբր հայր բոլորիս, եւ իբրեւ մայր՝ Եկեղեցին կաթողիկէ եւ առաքելական:

Փակելով իր ուղերձը, Գերպ. Հոգեւոր Տէրը, իբրեւ սրբազան խորհրդանիշ բոլորին զգացումներուն՝ Ս. Քահանայապետին կը նուիրէր Վենետիկ տպագրուած Աւետարան մը (1769ին), արծաթեայ չըքնաղ կազմով, աշխատութիւն Պոլսոյ ան-

ցեալ դարու վարպետ արծաթագործնե-
րու:

Ու մինչ Անարատ Յղութեան Գոյրերու
երգչախումբը դարձեալ լսելի կ'ընէր ազ-
գային ժողովրդական ու եկեղեցական եր-
գեր, Կոմիտասեան քառաձայն դաշնաու-
րումով, Սրբազան Քահանայապետին կը
մատուցուէին ուրիշ վարդ մը նուէրներ:
Միաբանութեան կողմէ՝ Ուխտիւ Ընդհ.
Արքայազը կը նուիրէր Շարական Հա-
յաստանեայց Եկեղեցւոյ փառակազմ հա-
տորը, եւրոպական ձայնագրութեամբ
հրատարակուած Երաժշտագէտ Հ. Ղեւոնդ
Վրդ. Տաշեանի կողմէ: Գերպո՞. Կիւրեղ
Ձոհրապեան կը ներկայացնէր չքեղ Պա-
տարագամատոյց մը, տպուած վեհապետի,
անցեալ տարի, որ կ'ամփոփէր Ս. Պա-
տարագի երգեցողութիւնները, մասնաու-
րապէս պատարագիչին մասերը՝ Կարնոյ
աւանդական եղանակներով, եւրոպական
ձայնագրութեամբ, պատրաստուած նոյն
ինքն նուիրատու Գերապայծառին կողմէ:
Իսկ Անարատ Յղութեան Գոյրերու Ընդհ.
Մեծաւորուհին՝ Մայր է. Պոյաճեան կը
նուիրէր, յանուն իր Միաբանութեան,
ասղնեգործ նրբահիւս շապիկ մը Ս. Պա-
տարագի, աշխատանք՝ Միաբանութեան
Գոյրերուն եւ աշակերտուհիներուն:

Ամէնէն վերջ յուզումով խօսք կ'առնէր
ինք Սրբազան Քահանայապետը, եւ սի-
րազեղ ու ընտանի շնչով, իրեն յատուկ
հայրական մտերմութեամբ եւ յաճախակի
սրամտութիւններով, նախ կը յայտնէր իր
խորին շնորհակալութիւնը այդ ընտիր նը-
ւէրներուն եւ զեղեցիկ երգերուն համար,
որոնք այնքան ճաշակով օժուէն ներկայա-
ցուած էին: Ծառը արդէն իսկ իր ամբող-
ջութեամբ մեր ընթերցողները տեսան թեր-
թիս առաջին էջերուն վրայ. ուր նկատե-
ցին անշուշտ որ պաշտօնական ճառ մը ըլ-
լալէ աւելի, ատիկա մտերմ խօսակցու-
թիւն մըն էր, հայրական յորդորներով եւ
հայկական յիշատակներով ընդունուած,
ուզողուած իր սիրելի Հայերուն, մարտի-
րոս ժողովուրդի մը զաւակներուն, որոնք
աւանդապահներն են կրօնական ու մշակու-

թային հսկայ գանձերու. եւ ատոր հա-
մար՝ կրկնապէս սիրելի Սրբազան Քահա-
նայապետին:

Իր յիշատակներուն մէջ մասնաւոր տեղ
մը, անջնջելի տեղ մը գրաւած է Յովա-
կիմեան Սրբազանի մասնագէտը, զոր նա-
խապէս մեղի ալ պատմած էր աւելի մը-
տերմական շրջանակի մը մէջ՝ երբ տա-
կաւին վեհապետի Պատրիարք էր: Նշա-
նակալից դէպք մըն է ատիկա եւ ցոյց կու
տայ թէ ինչպէս իսկական Հայը, աննա-
խապաշար ու անկեղծ հայ եկեղեցականը
գիտէ յարգել Հոռմի Ս. Աթոռը, եւ փո-
խադարձաբար նոյն սիրալիր ընդունելու-
թիւնը կը գտնէ: Մեր լուսամիտ Հայրա-
պետներու վարդապետութեան յաջորդա-
կան շառաւիղը մատնանշող պատմական
օղակ մըն է Յովակիմեան Սրբազանի մաս-
նագէտը, որ գործնականօրէն կը դաւանի
հաւատքը Լուսաւորչեան, նուիրական ժա-
ռանդութիւնը Շնորհալիներու, Ձուլայի-
ցիներու եւ Նահապետներու, որոնց մասին
երկարօրէն խօսուած է մեր նախորդ թի-
ւին խմբագրականին մէջ:

Սրբազան Քահանայապետին այս մաս-
նաւոր ուշադրութիւնը եւ գնահատանքը
Յովակիմեան Սրբազանի հանդէպ՝ թող
բոլորին ապացոյց ըլլայ թէ Հոռմի Ս. Ա-
թոռը որքան սիրալիր աչքով կը նայի
դէպի բովանդակ հայութիւնը, եւ կը տեսն-
չայ որ ամէնքը ձուլուին հաւատքի կա-
տարեալ միութեան մէջ, հետեւելով Քրիս-
տոսի նուիրական պատուէրին:

Սրբազան Քահանայապետին խօսքերէն
վերջ, խմբերգն ու բոլոր ներկաները միա-
բերան կ'երգէին ՀԱՅՐ ՄԵՐԸ. հուսկ
Սրբո՞. Քահանայապետը կ'իջնէր իր դա-
հէն, կը մտնէր ժողովուրդին մէջ. բացա-
ռութիւն, որ միայն ի սէր Հայերուն նե-
րելի է՝ յայտարարելով. նաեւ կը լուսա-
նկարուէր խումբին հետ:

Ողբերգութիւնը կը թռչէր սրտէ սիրտ,
յիշատակներ կ'արթնային ամէն հայր-
դիի հոգւոյն խորը, մինչ Սրբազան Քա-
հանայապետը ընդհանուր ողբերգութեան
մէջ կը թողուր սրահը:

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԻ

ՁԵՌՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ԹՈՒԱԿԱՆԸ ԵՒ ՊԱՐԱԳԱՆԵՐԸ

«Քանզի ոչ է պատմութիւն ճշմարիտ՝ առանց
ժամանակագրութեան» (Խորեն. Բ, 4բ):

Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի ձեռնադրու-
թեան կամ Հայոց պաշտօնական դարձի
թուականը կարելի է ըսել թէ ստոյգ թը-
ւականներէն մին եղած է, եւ ընդհանրա-
ցած կարծիքին համաձայն՝ 302 կամ 304
տարին համարուած: Այսպէս սահմանած
էին երկու հեղինակաւոր պատմագիրներ.
Չամչեան՝ 304ին, Օրմանեան՝ 302ին: Եւ
այս երկուքին ալ ուղեցոյց կը հանդիսա-
նար Մովսէս Խորենացիի հետեւեալ յայ-
տարարութիւնը. «Մանրախոզիւ քնեալ
գտաք զթագաւորելն Տրդատայ յերրորդ
ամի Դիոկղետիանոսի»¹. Իսկ Գրիգոր Լու-
սաւորչի ձեռնադրութեան թուականին
համար նոյնքան բացայայտ եւ հանդիսա-
ւոր կերպով կ'ըսէր. «Յեւթն եւ տասնե-
րորդ ամի թագաւորութեանն Տրդատայ
գտաք նստեալ յաթոռ սրբոյ առաքելոյն
Թադէոսի զնախահայրն մեր Գրիգորի-
րիոս»²: Արդ, յայտնի ըլլալով Դիոկղե-
տիանոսի թագաւորութեան տարին, որ է
284, զիւրին էր գտնել Տրդատի թագաւո-
րութեան թուականը՝ 287, եւ անով ալ
Գրիգոր Լուսաւորչի ձեռնադրութեան
տարին՝ 304. կամ հաշուի չառնելով եր-
րորդ եւ 17րդ տարիները՝ կ'ունենանք 302
թուականը:

Սակայն այս վերջին տասնեւհինգ տա-

րիներու ընթացքին՝ բազմաթիւ ուսում-
նասիրութիւններ նուիրուեցան Գրիգոր
Լուսաւորչի ձեռնադրութեան կամ Հայոց
դարձի թուականը ճշտելու. եւ արդիւնքը
այն եղաւ, որ մինչեւ հիմա ընդհանրացած
թուականին փոխարէն՝ ունեցանք չորս
նոր եւ իրարմէ բոլորովին տարբեր թը-
ւականներ:

Ստ. Մալխասեան, 1944ին, «Էջմիածին»
թերթին մէջ հարց կը դնէր թէ «Երբ են
Հայերը ընդունել Քրիստոնէութիւնը» եւ
կը պատասխանէր՝ 279ին³:

Հ. Ն. Ակիւնեան, 1949ին, Գրիգոր Լու-
սաւորչի վրայ գրած իր ուսումնասիրու-
թեան մէջ՝ Հայոց դարձին թուականը գեո-
աւելի կանխելով կը տանէր 219ին⁴:

Ե. Քասունի, 1957ին, «Ակոս» թերթին
մէջ ճշտելով հայ Արչակունի թագաւոր-
ներու ժամանակագրութիւնը, Գրիգորի
ձեռնադրութեան թուականը կը գետեղէր
294ին⁵:

Միեւնոյն տարին լոյս տեսած Յ. Մա-
նանդեանի «Քննական տեսութիւն հայ ժո-
ղովրդի պատմութեան» Բ. հատորին մէջ՝
Հայոց դարձի թուականին համար բոլոր-
ովին նոր տարի մը կ'որոշուէր, այն է
314/56:

Ինչպէս կը տեսնէք, ընդհանրացած կար-

1. Մ. Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց, (Բ,
2Բ.) վեհապետի 1881, էջ 345-346:
2. Մ. Խորենացի, Անդ, (Բ, ՂԱ.) էջ 376:
3. Ստ. Մալխասեան, Երբ են Հայերը ընդունել
Քրիստոնէութիւնը, «Էջմիածին», Ա, (1944),
էջ, 22-26:
4. Հ. Ն. Ակիւնեան, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի,
«Հանդ. Ամս.» ԾԳ. (1949), էջ 3-58:

5. Ե. Քասունի, Ժամանակագրական ճշտումներ
հեթանոս հայ Արչակունեաց պատմութեան,
«Ակոս», ԺԳ. (1953) թիւ 3, 4, 5, 6, 7: Խո-
սքով մեծի եւ Տրդատի մասին են:
6. Յ. Մանանդեան, Քննական տեսութիւն հայ
ժողովուրդի պատմութեան, Հատ. Բ, մասն
Ա. Երեւան, 1957, էջ 116-136: Յատկապէս էջ
127: